

บทที่ 4

บริบทชุมชน

การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนววัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษา บ้านแม่สาใหม่ ต.โป่งแยง อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ จำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงบริบทของชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อให้เข้าใจถึงประเด็นของการศึกษา และสามารถมองเห็นถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอบริบทของชุมชนโดยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

- 4.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าม้ง
- 4.2 ลักษณะทางกายภาพ
- 4.3 ลักษณะการปกครองของชุมชน
- 4.4 การจัดการทรัพยากรของชุมชน

4.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าม้ง

“ม้ง” (Hmong) เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยตามบริเวณพื้นที่ภูเขาสูงในภาคเหนือ คำว่า “ม้ง” มีความหมายว่า “อิสระชน” ส่วนคำว่า “เมี้ยว” เป็นคำที่ใช้เรียกกันทั่วไปในประเทศไทย ลาว เวียดนาม หรือฝรั่งเศส ซึ่งที่จริงเป็นคำที่มีเสียงเพี้ยนมาจากคำว่า “เมี้ยว” คำว่า “เมี้ยว” หรือ “เมี้ยว” นั้น แปลว่า “คนป่า หรือ คนเถื่อน” ชาวม้งชอบให้คนทั่วไปเรียกตนเองว่า “ม้ง” ในปัจจุบันทางราชการก็พยายามให้คนทั่วไป เปลี่ยนจากการเรียก “เมี้ยว” มาเป็น “ม้ง” แทน

เดิมม้งอาศัยอยู่ในประเทศจีน มีอาณาจักรของตนเอง และมีชาติธิปไตยปกครอง ต่อมาเมื่อราชวงศ์แมนจูขึ้นครองราชย์ ได้มีนโยบายที่จะปราบปรามให้ม้งยอมจำนนโดยสิ้นเชิง จึงเกิดมีการสู้รบกันขึ้น การสู้รบแต่ละครั้งต้องประสบความพ่ายแพ้และสูญเสียผู้คนไปจำนวนมาก ในที่สุดม้งก็เริ่มอพยพลงสู่ทางใต้จนถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำแดงในมณฑลตังเกี๋ย แต่ก็ได้เกิดการสู้รบกับชาวญวนอีก ชาวม้งสู้กองทัพญวนไม่ได้ จึงหนีกระจายขึ้นไปอยู่ตามภูเขาสูง บริเวณแคว้นสิบสองจุไทย และสิบสองปันนา ชาวม้งบางกลุ่มได้อพยพเข้าไปอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรลาว บริเวณทุ่งไหหินเดียนเบียนฟู และได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. 2400 (กองสำรวจทรัพยากรธรรมชาติด้วยดาวเทียม, 2528)

ม้งเป็นชาวเขาเชื้อสายตระกูล จีน-ทิเบต (Sino-tibetan stock) ซึ่งเป็นเชื้อสายเดียวกับชาวเขาเผ่าเข้า ชาวม้งในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ม้งน้ำเงินหรือม้งเขียว (มาจากคำว่า ม้ง (น) จิ้ว

(moob ntsuab)) พวกนี้จะถูกเรียกชื่อในภาษาไทยเป็นหลายชื่อ คือ มั่งดำ มั่งดอก มั่งลาย หรือมั่งน้ำเงิน อีกกลุ่มหนึ่งคือ มั่งขาว (มาจากคำว่า ฮมั่งเตือ (hmoob dawb)) ในภาษาไทยก็เรียกว่า มั่งขาว ประชากรมั่งลายในประเทศไทยจะมีจำนวนมากกว่ามั่งขาว การที่ชาวมั่งในประเทศไทยถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ก็เนื่องมาจากภาษาและการแต่งกายที่แตกต่างกัน (ชูพินิจ, 2527)

มั่งไม่มีภาษาที่แน่นอน ส่วนใหญ่จะยืมภาษาของชาติอื่นมาใช้พูดกัน เช่น ภาษาจีน ภาษาญวน ภาษาลาว ภาษาไทยภาคเหนือ เป็นต้น นอกจากนี้มั่งไม่มีภาษาพูดที่แน่นอนแล้ว มั่งยังไม่มีตัวหนังสืออีกด้วย ผู้ชายมั่ง มักมีคำว่า “เลา” นำหน้าชื่อ เช่น เลาดำ เลาดู ฯลฯ มีนามสกุลเป็นแซ่ เช่นเดียวกับคนจีน ส่วนผู้หญิงมักจะมีคำว่า “อี” นำหน้าชื่อ เช่น อีชี อีมี ฯลฯ

ในการสื่อสารของมั่งสมัยก่อน ใช้เครื่องหมายกริคนบนต้นไม้เล็ก ๆ แทนหนังสือ เช่น แสดงความขอบคุณ คิดถึง ฯลฯ แต่ในปัจจุบันชาวมั่งได้รับการศึกษาภาษาไทยจากโรงเรียนทั้งของรัฐบาลและจากมิชชันนารีที่เข้ามาสอน (กองสำรวจทรัพยากรธรรมชาติด้วยดาวเทียม, 2528)

ชาวเขาเผ่ามั่งกระจายตัวอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูเขาสูงหรือที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน ตาก พิชณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย เลย และกำแพงเพชร

จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2535 พบว่ามีมั่งอาศัยอยู่ในประเทศไทย 237 หมู่บ้าน 11,775 หลังคาเรือน มีประชากรรวม 91,537 คน คิดเป็น 15.96% ของจำนวนประชากรชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทย ซึ่งมีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับ 2 รองจากกะเหรี่ยง ที่มีประชากรรวม 292,814 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 51.07 โดยที่จังหวัดเชียงใหม่ มีชาวมั่งอยู่ 64 หมู่บ้าน 1,688 หลังคาเรือน มีประชากรรวม 14,911 คน ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีชาวมั่งอาศัยอยู่มากเป็นอันดับ 3 รองจากจังหวัดตากและน่าน (สถาบันวิจัยชาวเขา ฝ่ายบริการและเผยแพร่, 2535)

มั่งมีรูปร่างลักษณะ ผิวพรรณ ท่าทาง และการพูดจา คล้ายกับคนจีน แต่โดยทั่วไปพวกมั่งจะมีผิวคล้ำกว่าคนจีนเล็กน้อย ผู้ชายค่อนข้างสูง ผู้หญิงรูปร่างได้สัดส่วน ลักษณะอีกประการหนึ่งที่พบเห็นกันโดยทั่วไป คือ พวกมั่งเป็นพวกที่ไวต่อความรู้สึก อยากรู้อยากเห็น แต่ค่อนข้างขี้อาย ชาวมั่งชอบดื่มน้ำชาร้อนและเหล้า

สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มั่งแตกต่างกับชาวเขาเผ่าอื่นคือ การแต่งกาย ผู้ชายมั่งลายนิยมใช้ผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม ใส่เสื้อแขนยาวจรดข้อมือขลิบขอบข้อมือด้วยผ้าสีน้ำเงินหรือฟ้า ชายเสื้อสั้นระดับเอวเป็นเสื้อแบบไม่มีคอ ปกสามเหลี่ยมด้านขวาจะป้ายลงมาทับซีกซ้ายของตัวเสื้อ ตลอดแนวสามเหลี่ยมจะใช้ด้ายสีหรือผ้าสีปักลวดลายต่าง ๆ กางเกงสีเดียวกับเสื้อ มีลักษณะขากว้างมาก แต่ปลายขาแคบลง ส่วนที่เห็นได้ชัดคือ เป้ากางเกงจะหย่อนลงมาจนต่ำกว่าระดับเข่า รอบเอวจะมีผ้าสีแดงเขียนทับกางเกงไว้ ผ้าแดงผืนนี้มีความยาวประมาณ 4-5 เมตร ที่ชายทั้ง 2 ข้างปักลวดลาย

สวยงาม การพันผ้าแดงนี้เขาจะพันหลายทบ และห้อยชายทั้ง 2 ไว้ด้านหน้าอวคล้ายปีก นุ่ม ๆ นิยมคาดเข็มขัดเงินทับผ้าแดงนี้อีกที เพื่อกันไม่ให้ผ้าแดงคลายออกง่าย

ผู้หญิงม้งลายจะสวมเสื้อที่เป็นผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม แขนยาวขลิบขอบแขนด้วยผ้าสีน้ำเงินหรือฟ้า ชายเสื้อยาวจะถูกปิดทับด้วยกระโปรง สาบเสื้อด้านซ้ายและขวาจะปักลวดลายหรือขลิบด้วยผ้าสี และปักลวดลายตลอดแนวที่ไหล่พันชายกระโปรงออกมา ตัวกระโปรงจะเย็บจีบตลอดตัว โดยเป็นผ้า 3 ชั้นเย็บต่อกัน ท่อนบนเป็นผ้าขาวล้วน ท่อนกลางเป็นผ้าซึ่งเขียนลวดลายด้วยสีผึ้ง แล้วนำไปย้อมเป็นสีน้ำเงิน ทำให้เกิดเป็นลวดลายตลอดท่อน และท่อนล่างเป็นผ้าสีน้ำเงินเข้มหรือดำ มีการใช้ผ้าก๊วยและปักลวดลายเป็นระยะ ๆ ไปตลอดท่อนเช่นกัน เมื่อเย็บต่อเข้าด้วยกัน 3 ท่อนแล้ว จึงจับจีบถาวรไว้รอบขอบกระโปรง และเย็บด้านตลอดตัวเก็บไว้ เมื่อจะใช้จึงแกะด้ายที่เย็บจับจีบไว้ ออก จีบก็จะยังคงรูปอยู่ และตัวกระโปรงสามารถแผ่ออกเป็นผืนได้ เพราะมิได้เย็บชาย 2 ด้านติดกันที่ขอบเอวทั้ง 2 ชายจะมีเศษผ้าต่อออกมาเป็นเชือก ใช้มัดกระโปรงให้แน่นกับเอว เมื่อสวมรอยผ้าของกระโปรงจะอยู่ด้านหน้า และมีผ้าผืนสีเหลืองยาวคาดปิดทับรอยผ้าด้านหน้าของกระโปรงอีกชั้นหนึ่ง ผ้าห้อยหน้าผืนนี้หญิงสาวมักจะปักลวดลายสวยงามลงไว้ด้วย ผู้หญิงม้งลายจะใส่กระโปรงนี้ในทุกโอกาส ช่วงขาท่อนล่างจะมีผ้าสีน้ำเงินหรือกำพันโดยรอบ หากเป็นงานสำคัญ หญิงสาวจะพันแข้งด้วยผ้าดำ-ขาว อย่างประณีตซ้อนเหลื่อมเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป ผู้หญิงม้งลายนิยมพันผมเป็นมวยไว้กลางกระหม่อม และมีช้องผมมวยซึ่งทำจากขนหางม้าพันเสริมให้มวยผมใหญ่ขึ้น และใช้ผ้าแถบตา ๆ ดำ-ขาว พันมวยผมแล้วประดับด้วยลูกปัดสีสวย ๆ ถ้าเป็นงานสำคัญ การใช้ผ้าพันมวยผมนี้จะบรรจงแต่งอย่างสวยงามมาก

ชาวเมืองม้งนิยมตั้งบ้านเรือนบนภูเขาในระดับความสูงประมาณ 900-1500 เมตร จากระดับน้ำทะเล อันเนื่องมาจากลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเผ่า ซึ่งปลูกฝิ่นเป็นหลัก และธรรมชาติของฝิ่นชอบขึ้น และเจริญเติบโตได้ดีบนพื้นที่สูงระดับนั้น ในปัจจุบันจะพบหมู่บ้านม้งในระดับความสูงที่แตกต่างกัน ตั้งแต่พื้นราบไปจนถึงบนภูเขาสูง นั่นเป็นเพราะหลายหมู่บ้านได้เลิกปลูกฝิ่นโดยหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ แทน ความจำเป็นที่ต้องอาศัยบนภูเขาสูงจึงหมดไป ประกอบกับอัตราการเพิ่มประชากรบนพื้นที่สูงมีมากขึ้น ทั้งจากจำนวนประชากรชาวเขาในประเทศไทย ซึ่งเพิ่มตัวเองตามธรรมชาติ ทั้งจากการอพยพเข้าของชาวเขาจากประเทศเพื่อนบ้าน และจากจำนวนประชากรพื้นราบที่ลุดล่าขึ้นไปหาที่ทำกินบนเขา รวมทั้งแรงบีบบังคับจากความเข้มงวดของหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในด้านการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร จึงทำให้การเลือกพื้นที่ทำกินและพื้นที่ปลูกสร้างบ้านโดยเสรีทำได้ยากขึ้นผิดไปจากสมัยก่อน ๆ

ชาวเมืองม้งมักนิยมปลูกสร้างบ้านอยู่ใกล้ชิดกันในกลุ่มเครือญาติ ขนาดของหมู่บ้านจะมีตั้งแต่กลุ่มเล็ก ๆ ประมาณ 4-5 หลังคาเรือน ไปจนถึงกว่า 100 หลังคาเรือน อย่างไรก็ตาม ขนาดของ

หมู่บ้านที่พบบ่อย ๆ จะอยู่ระหว่าง 20-35 หลังคาเรือน ในหลายแห่งซึ่งที่ทำกินอยู่ห่างไกลไปจากบริเวณที่อยู่อาศัยมาก ชาวเมืองมักจะสร้างบ้านอีกหลังหนึ่งในไร่ เป็นเหมือนบ้านหลังที่สองของเขา และใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่บ้านหลังนั้นในช่วงที่กิจกรรมการเกษตรกำลังเร่งรัดหรือหนักมาก

การปลูกบ้านตามประเพณี ชาวเมืองจะปลูกคร่อมที่ดิน โดยใช้พื้นดินเป็นพื้นเรือน การเลือกภูมิภานาที่ตั้งของตัวบ้าน จะมีการเล็งทาล่วงหน้าว่าภูมิทำเลตรงนั้นเหมาะที่จะปลูกบ้านลงไปหรือไม่ เพราะถ้าที่ตั้งตัวบ้านไม่เหมาะ อาจทำให้ครอบครัวนั้นมีเหตุเภทภัย หรือทำให้เกิดความไม่สงบสุขต่าง ๆ เมื่อเลือกได้เป็นที่ต้องการ ชาวเมืองจะปรับพื้นที่ลาดเทตรงนั้นให้ราบเรียบ แล้วจึงปลูกบ้านคร่อมลง โดยหันด้านหน้าของบ้านไปทางเชิงเขาส่วนที่ลาดลง

วัสดุที่ใช้สร้างบ้านโดยทั่วไป จะเป็นวัสดุที่หาได้ตามท้องถิ่นนั้น ๆ ส่วนที่เป็นฝาบ้านอาจเป็นไม้แผ่นที่ใช้ขวานตัดและตากออกเป็นแผ่นๆ หรือเป็นไม้ไผ่สับฟาก(นำไม้ไผ่มาสับออกเป็นฝืน) ไม้ส่วนที่เป็นเสาจะเป็นไม้เนื้อแข็ง วัสดุที่ใช้ทำหลังคามือที่ใช้หลายแบบได้แก่ แผ่นเกล็ดไม้ที่ใช้ขวานตากเป็นแผ่น ๆ กว้างประมาณ 1 ศอก บางแห่งใช้ใบไม้ชนิดใบใหญ่ เช่น ใบเหียง ใบก้อ นำมาเรียงเป็นตับ ๆ ใช้มุงหลังคา บางแห่งก็มุงหลังคาด้วยหญ้าคา คอนกรีตบล็อก ปูนซีเมนต์ เสาคอนกรีต บานพับ หมู่บ้านเมืองหลายแห่งหันมาสร้างบ้านทรงสมัยใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ล้วนเลยก็มี

ลักษณะภายในบ้านของชาวเมือง จะเป็นห้องนอนของสมาชิกในบ้าน หัวหน้าครัวเรือนกับภรรยาและลูกเล็ก ๆ มักจะนอนในห้องแรกถัดจากประตู ส่วนลูกชายหรือลูกสาวที่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่นหรือยังโสดอยู่ จะนอนในห้องถัดไป โดยแยกเพศกัน หรือห้องถัดจากหัวหน้าครัวเรือนอาจเป็นห้องของลูกชายที่แต่งงานแล้วกับครอบครัวของตน ในกรณีที่บ้านหลังนั้นมีสมาชิกมาก เมืองอาจเพิ่มห้องนอนทางฝั่งขวาของประตูหน้าด้วยก็ได้ โดยทั่วไปจะมีห้องสำหรับเมล็ดพันธุ์ข้าวและข้าวโพด อยู่ด้านขวาของบ้าน แต่อาจมีบางแห่งแยกขังข้าวและข้าวโพดออกไปไว้นอกตัวบ้าน ฝาด้านตรงข้ามจะมี สีกะ เป็นแผ่นกระดาศขนาดฝ่ามือปิดอยู่ สีกะเป็นผีที่คอยดูแลให้ทุกชีวิตในครอบครัวนั้นมีความสุข ช่วยให้เมืองมีเงินทอง ใกล้เคียง ๆ สีกะ จะมีหิ้งผี หรือ ทำเนิง แขนงอยู่ข้างฝาด้านสำหรับบ้านที่มีผู้นำพิธีทางความเชื่อ และถ้ามีผู้นำพิธีทางความเชื่อ 2 คนในบ้านหลังเดียวกัน ก็จะมีหิ้งผี 2 หิ้ง สำหรับของผู้นำพิธีทางความเชื่อแต่ละคน ส่วนที่เป็นส่วนครัว จะอยู่มุมด้านซ้าย หรือด้านตรงข้ามกับส่วนห้องนอน บริเวณตรงมุมห้องมักจะทำเป็นหิ้งหรือชั้นสำหรับวางเครื่องครัว ถ้วยชาม ถัดจากชั้นนั้นไปเป็นเตาไฟใหญ่ เรียกว่า ขอส้อ ใช้ดินก่อขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่าสูงจากพื้นดินประมาณระดับหัวเข่า เตาไฟใหญ่นี้ ในปกติในชีวิตประจำวัน จะใช้หุงต้มอาหารสัตว์ และหุงข้าว แต่ถ้าเป็นงานเลี้ยงที่เชิญคนมามาก หรือเป็นพิธีการ เมืองจะใช้เตาไฟใหญ่หุงอาหารเลี้ยงแขก นอกจากนี้เตาไฟใหญ่ยังใช้ต้มผ้า ย้อมผ้า ต้มกลิ่นเหล้าด้วย

บ้านมั่งลาย โดยประเพณีจะมีประตูด้านหน้าเพียงประตูเดียว เรียกว่า ขอตรังตั้งฮ้อ แต่พบว่าหลายแห่งทำประตูข้างหรือ ขอตรังลั่ว ขึ้นใช้เพื่อความสะดวกในการ เข้า-ออก มุมด้านขวาของประตูบ้าน โดยปกติจะทำเป็นแคร่ยกพื้นสำหรับเป็นที่นอนของแขกผู้มาพักอาศัย เตาไฟเล็กที่เรียกว่า ขอจู้ จะอยู่ตรงบริเวณประตูหน้าห้องที่เป็นที่พักแขก หน้าที่สำคัญของพื้นที่บริเวณที่เป็นเตาไฟเล็กคือ ใช้เป็นที่รับแขก เชิญแขกนั่งและสนทนากับแขก ในฤดูหนาว มั่งจะจุดไฟให้ไหม้สุมขอน เพื่อให้ความอบอุ่นแก่คนในบ้าน

บริเวณติดกับตัวบ้านจะมีโรงม้า เล้าไก่ คอกหมู มั่งไม่นิยมทำรั้วบ้าน หรือรั้วหมู่บ้านอย่างชาวเขาเผ่าเย้า หรือลีซอ

โครงสร้างทางสังคมของชาวเขาเผ่ามั่งในประเทศไทย มีขนาดใหญ่ที่สุดก็เพียงเป็นแค่หมู่บ้านเท่านั้น ในแต่ละหมู่บ้านของมั่งยังคงความเป็นอยู่แบบตั้งเคิม กล่าวคือ คนภายในหมู่บ้านเดียวกันมักจะเป็นญาติพี่น้องที่ใช้สกุลเดียวกัน มั่งไม่มีหัวหน้าสูงสุด แต่พวกเขาจะนับถือผู้อาวุโสของหมู่บ้านตนมาก รวมทั้งพวกผู้นำพิธีทางความเชื่อหรือหมอผี ซึ่งมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ดังนั้น ในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ จึงถือเสียงข้างมากเป็นหลัก โดยผู้มีสิทธิ์ออกเสียงได้แก่ ผู้ชายในหมู่บ้าน ผู้หญิงและเด็ก ไม่มีสิทธิ์ออกเสียง ตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านมาจากการเลือกตั้งโดยมีหน้าที่ในการติดต่อกับคนภายนอก ตัดสินคดีความครอบครัว แต่หัวหน้าหมู่บ้านก็จะถูกควบคุมโดยพวกผู้มีอาวุโสอีกนั่นเอง

มั่งยังเชื่อถือและเกรงกลัวในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ภูติผีปิศาจ เพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากในความเป็นอยู่ของตน และมีอำนาจในการบันดาลให้เกิดอะไรขึ้นก็ได้ จากความเชื่อเรื่องเหล่านี้เองทำให้มั่งคิดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาใช้ในชุมชนของตนเอง โดยอาศัยภูติผีปิศาจเป็นเครื่องมือในการบังคับใช้ ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสะดวกในการปกครอง หากผู้ใดกระทำผิดต่อทบัญญัติ จะถือว่ากระทำผิดต่อผี เรียกว่า ผิดผี ผู้กระทำผิดจะต้องได้รับอันตราย หรือมีอันเป็นไปต่าง ๆ ซึ่งจะต้องแก้ไขด้วยวิธีการต่าง ๆ แล้วแต่กรณี อันเป็นลักษณะของการลงโทษ เช่น จะต้องถูกปรับ หรือถูกโบย เป็นต้น

นอกจากนี้ ในแต่ละหมู่บ้านของมั่ง ยังมีการประชุมหมู่บ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนสภานิติบัญญัติอีกสถาบันหนึ่ง ที่สามารถออกกฎระเบียบ หรือข้อกำหนดใด ๆ ที่ไม่ขัดกับจารีตประเพณี เพื่อบังคับใช้ในหมู่บ้านได้ในทุกกรณี ตามความเหมาะสม ชาวมั่งมีประเพณีที่สำคัญ ได้แก่

การแต่งงาน มั่งห้ามแต่งงานกันในระหว่างคนที่มิมีนามสกุลเดียวกัน หญิง-ชาย ชาวมั่งสามารถมีเพศสัมพันธ์กันก่อนแต่งงานได้ เมื่อแต่งงานแล้ว ฝ่ายหญิงจะไปอยู่บ้านฝ่ายชาย และใช้นามสกุลของฝ่ายชาย

การเกิด มั่งเชื่อว่า การตั้งครรภ์ เกิดจากผีพ่อแม่ให้เด็กเกิดมา เมื่อเด็กเกิดได้ 3 วัน จึงจะทำพิธีตั้งชื่อได้ และทำพิธีขอบคุณพ่อแม่ ที่ให้เด็กเกิดมาได้ มั่งเชื่อว่าเด็กที่เกิดมายังไม่ครบ 3 วัน ยังไม่เป็นมนุษย์ จึงไม่ตั้งชื่อให้ และถ้าเด็กตายก่อนมีอายุครบ 3 วัน จะไม่ทำพิธีตั้งชื่อให้ แต่จะฝังเยี่ยงสัตว์

การตาย เมื่อมีคนตายญาติพี่น้องจะช่วยกันล้างหน้า และแต่งเสื้อผ้าใหม่ให้แก่ศพ ทั้งนี้มั่งเชื่อว่าคนตายจะได้ขึ้นชอบ และได้รับการต้อนรับจากคนอื่นอีก โลกหนึ่ง

มั่งยังมีอีกประเพณีอื่น ๆ อีกเช่น ประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญศพ ประเพณีเกี่ยวกับการไว้ทุกข์ ประเพณีเกี่ยวกับการรับประทานอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น

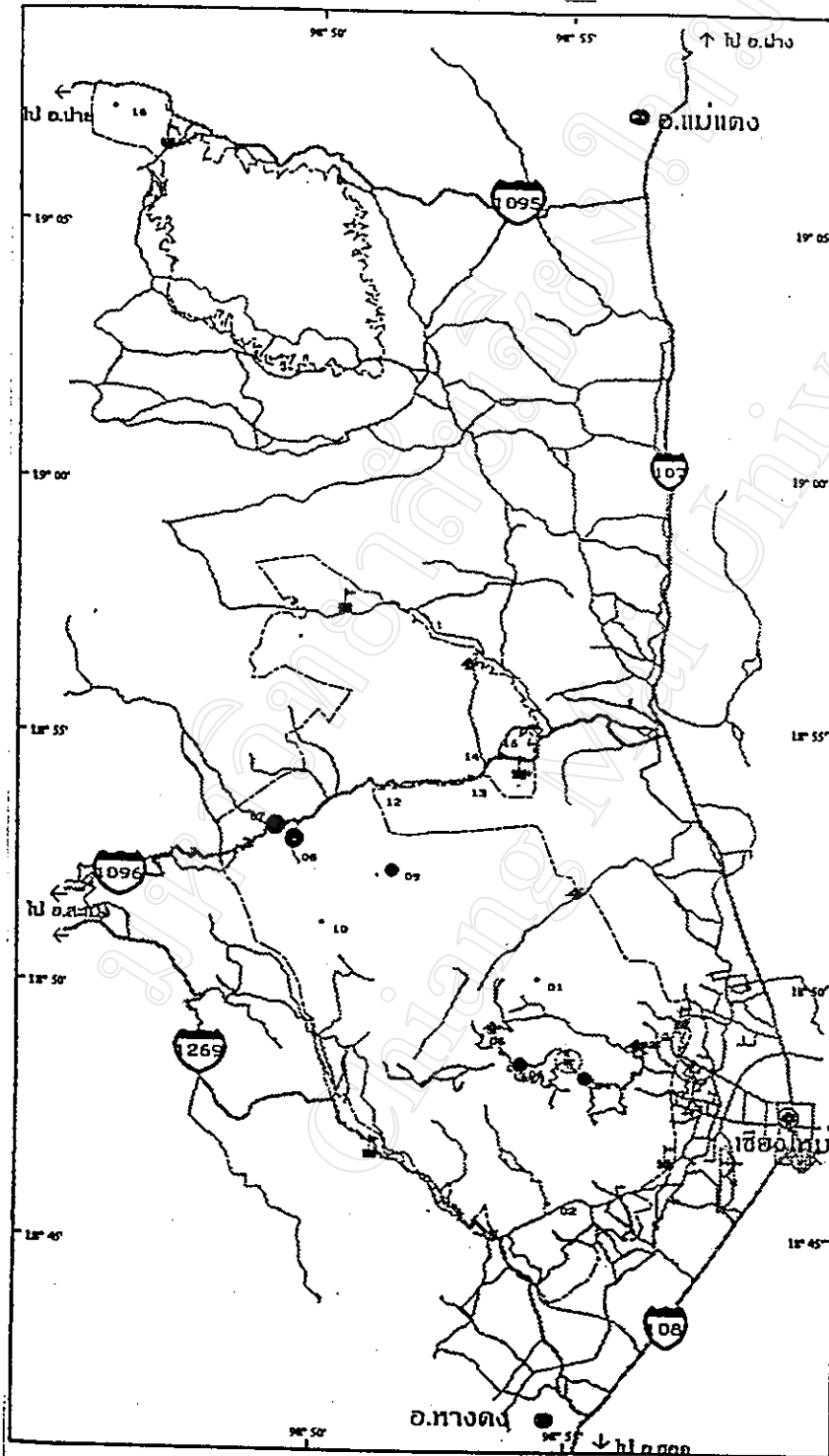
มั่งเป็นชาวเขาที่มีรายได้สูงพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นรายได้ที่รองจากเข้าและเงินย้อ มั่งจะหาทำเลทำไร่ที่เหมาะสม ดินดี ห่างไกลจากหมู่บ้านพอสมควร การทำไร่ของมั่งเป็นการทำไร่แบบที่เรียกว่า “การทำไร่เลื่อนลอย” คือจะใช้วิธีโค่นล้มป่าลงจนโล่งเตียน โดยจะลงมือถางไร่ประมาณ เดือนมีนาคม-เดือนเมษายน จากนั้นจะทิ้งไว้ให้แห้งแล้วเผา พอถึงต้นฤดูฝนจึงเริ่มปลูกพืช พืชหลักที่ปลูกได้แก่ ข้าว ข้าวโพด หัวผักกาด ปอ ยาสูบ รวมทั้งฝิ่นด้วย ในปัจจุบันการปลูกฝิ่นลดน้อยลงมาก ทางราชการพยายามให้ชาวเขาเลิกการปลูกฝิ่น โดยได้ให้การสนับสนุนในการปลูกพืชที่เหมาะสมเป็นการทดแทนรายได้อีกชนิดหนึ่งของชาวมั่งก็คือ การเก็บของป่าขาย การทำเครื่องเงิน การตีเหล็ก รวมทั้งการเย็บปักถักร้อย ซึ่งมั่งมีฝีมือที่ปราณีตและงดงามมาก

4.2 ลักษณะทางกายภาพ

บ้านแม่สาใหม่ เป็นหนึ่งในหมู่บ้านเครือข่ายชุมชนมั่ง ตั้งอยู่ที่ หมู่ 6 ต.โป่งแยง อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ เป็นชุมชนบนพื้นที่สูงอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ตั้งอยู่ในพิกัด 852862 กลุ่มชาติพันธุ์เป็นชาวเขาเผ่าม้งลาย มีอายุหมู่บ้าน 53 ปี ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A มีจำนวน 188 หลังคาเรือน และมีจำนวนประชากร 1,603 คน แยกเป็นชาย 808 คน และเป็นหญิง 795 คน (กรมประชาสงเคราะห์:2538)

โครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน การคมนาคมถนนพื้นอ่อนเป็นดินลูกรัง มีไฟฟ้า น้ำประปา ภูเขา โรงเรียน 1 แห่งสังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่โครงการหลวงบ้านแม่สาใหม่ หน่วยจัดการต้นน้ำ และเครือข่ายสิ่งแวดล้อมมั่ง

แผนที่แสดงหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติคอยสุเทพ-ปุย

ที่ตั้งหมู่บ้าน

- 01 บ้านจอบช้างเคียน
- 02 บ้านแม่ก้อยใบ
- 03 บ้านห้วยกวดวน
- 04 บ้านคอยสุเทพ
- 05 บ้านคอยปุย
- 06 บ้านกุดผิงคราชนิเวศน์
- 07 บ้านโป่งทองใบ
- 08 บ้านม่วงคำ
- 09 บ้านแม่ลาใหม่
- 10 บ้านนาบกก
- 11 บ้านนารมย์น้อย
- 12 บ้านนาหวาย
- 13 บ้านกะทะ
- 14 บ้านคัมภีร์ทอง
- 15 บ้านห้วยน้ำชน
- 16 บ้านลือซอกท่า

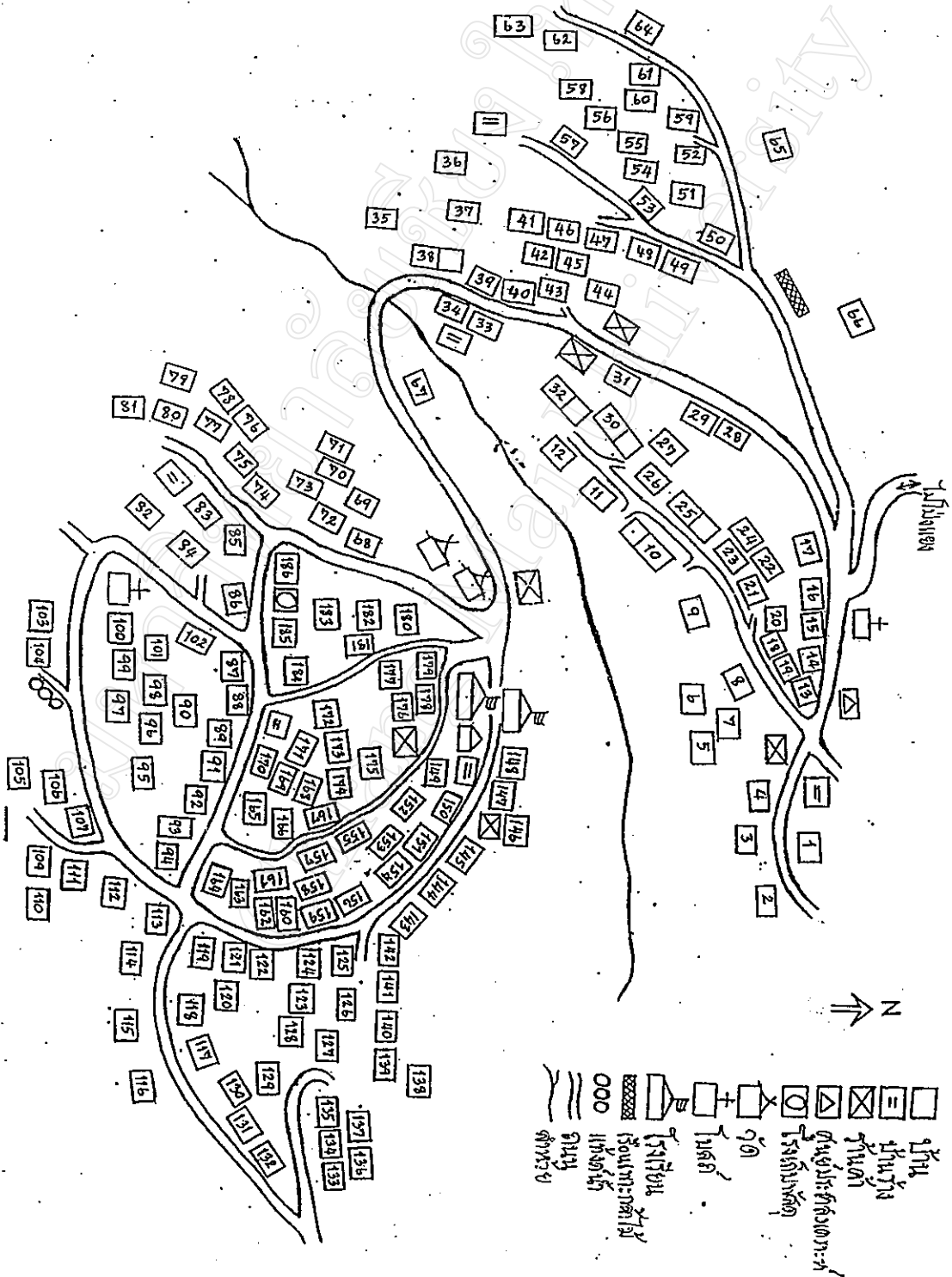
จำนวนครัวเรือน

- 0 - 80
- 81 - 154
- 155 - 228

- ~ กบนสายใหญ่
- ~ กบนสายรอง
- ขอบเขตอุทยานแห่งชาติคอยสุเทพ-ปุย
- ⊙ ที่ทำการอุทยานแห่งชาติ
- ⊙ หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ
- ⬆ ลำน้ำตรวจ

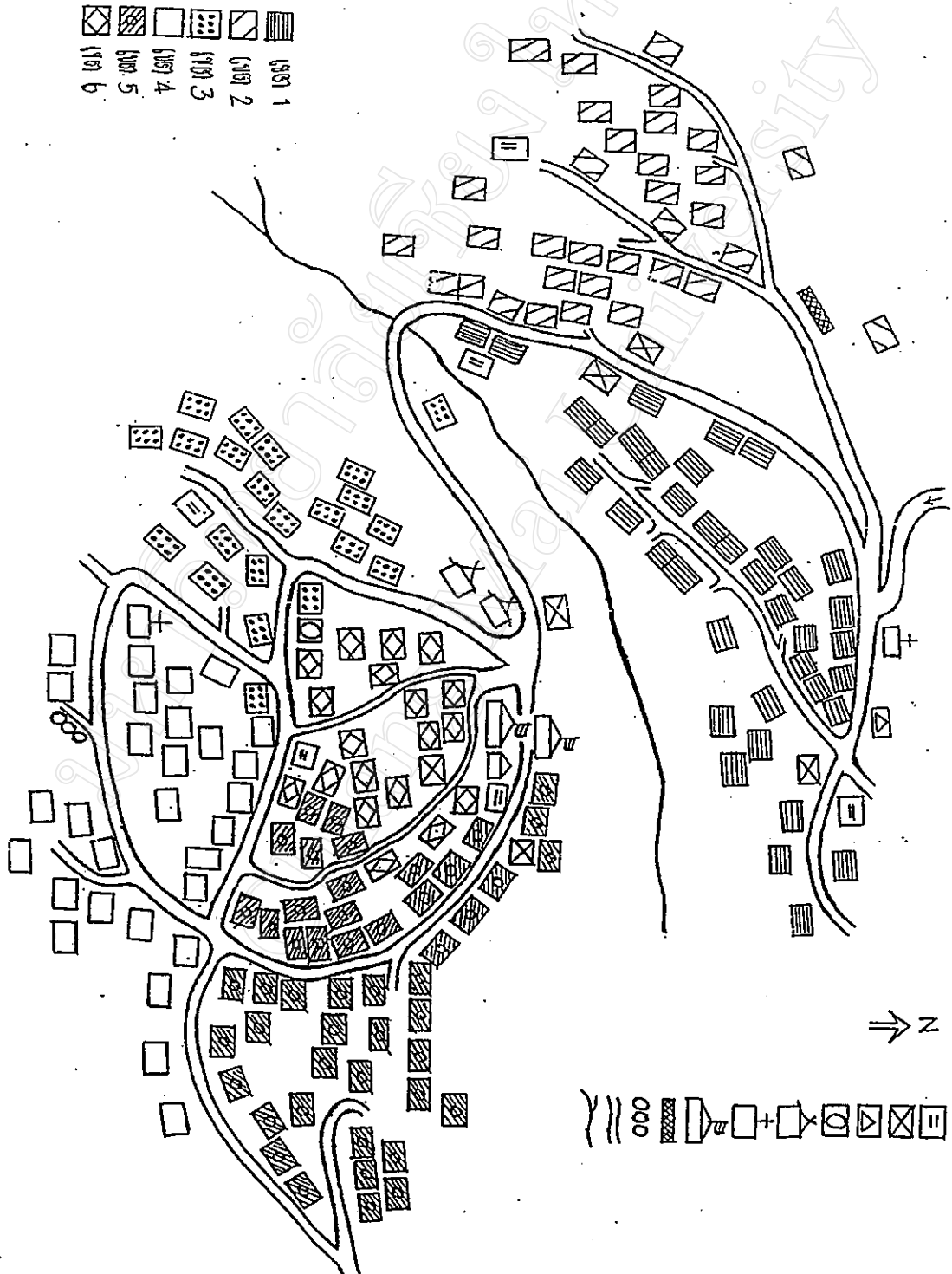

แผนผังแสดงที่ตั้งครัวเรือน บ้านแม่สาใหม่

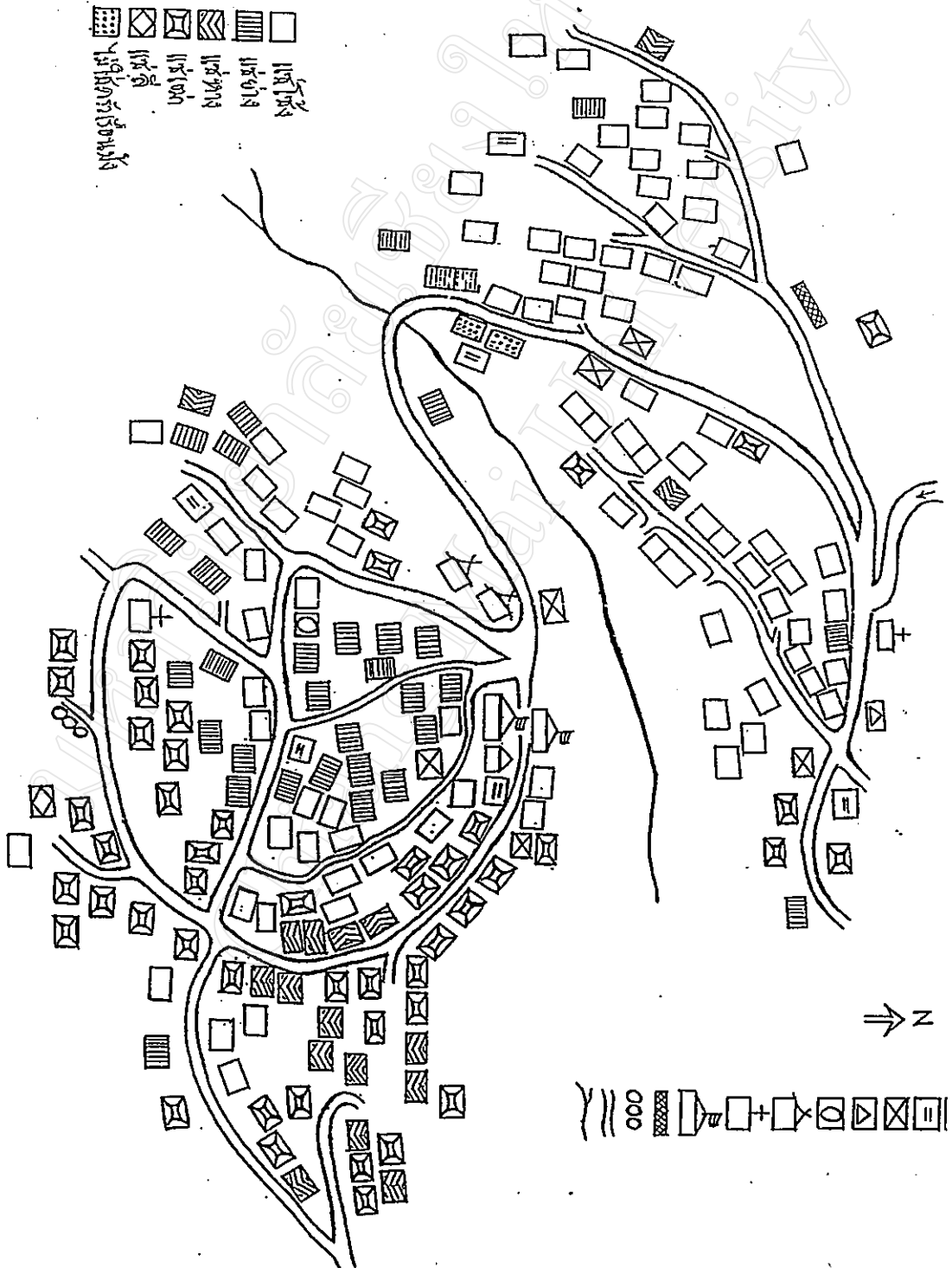

แผนผังที่ตั้งครัวเรือน แยกตามเขต

แผนผังที่ตั้งครัวเรือน แยกตามตระกูล(แซ่)

4.3 ลักษณะการปกครองของชุมชน

เนื่องด้วยบ้านแม่สาใหม่มีสถานภาพการปกครองเป็นหมู่บ้านหลัก หมู่ที่ 6 ขึ้นอยู่กับ ตำบลโป่งแยง อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่มีประชากรอยู่อย่างหนาแน่น และมีการจัดการ เขตปกครองขึ้นภายในหมู่บ้าน โดยการควบคุมดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้าน แม่สาใหม่ ได้จัดเขตการปกครองภายในหมู่บ้านออกเป็น 6 เขต ปกครองดังนี้

เขตที่ 1 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 289 คน

โดยแยกตามเพศ และวัย คือ ผู้ชาย 82 คน ผู้หญิง 99 คน เด็กชาย 69 คน และเด็กหญิง 59 คน

เขตที่ 2 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 266 คน

โดยแยกตามเพศ และวัย คือ ผู้ชาย 71 คน ผู้หญิง 71 คน เด็กชาย 64 คน และเด็กหญิง 60 คน

เขตที่ 3 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 193 คน

โดยแยกตามเพศ และวัย คือ ผู้ชาย 50 คน ผู้หญิง 51 คน เด็กชาย 52 คน และเด็กหญิง 40 คน

เขตที่ 4 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 257 คน

โดยแยกตามเพศ และวัย คือ ผู้ชาย 56 คน ผู้หญิง 76 คน เด็กชาย 62 คน และเด็กหญิง 63 คน

เขตที่ 5 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 421 คน

โดยแยกตามเพศ และวัย คือ ผู้ชาย 102 คน ผู้หญิง 110 คน เด็กชาย 113 คน และเด็กหญิง 96 คน

เขตที่ 6 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 177 คน

โดยแยกตามเพศ และวัย คือ ผู้ชาย 40 คน ผู้หญิง 45 คน เด็กชาย 47 คน และเด็กหญิง 45 คน

โดยรวมจำนวนประชากรทั้งในหมู่บ้านแม่สาใหม่ ดังนี้

จำนวนหลังคาเรือนมี 188 หลังคาเรือน

จำนวนครอบครัวมี 311 ครอบครัว

จำนวนประชากร 1,603 คน

จำนวนผู้ชาย 788 คน

จำนวนผู้หญิง 815 คน

บ้านแม่สาใหม่มี นายเกษม ถนอมวรกุล เป็นผู้ใหญ่บ้านมีกรรมการหมู่บ้านประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน และคณะกรรมการหมู่บ้านอีก 10 ฝ่าย คือ ฝ่ายการปกครอง ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนา ฝ่ายรักษาความสงบและปราบปราม ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายกีฬา ฝ่ายการท่องเที่ยว กลุ่มแม่บ้าน ฝ่ายการคลัง ผู้ใหญ่บ้านจะมีหน้าที่หลักในการเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อติดต่อกับส่วนราชการทั้งในระดับตำบลและอำเภอ ปัจจุบันตำบลโป่งแยงได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านจึงได้เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วน

ตำบล(อ.บ.ต.) โดยตำแหน่ง และมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(อ.บ.ต.) จากการเลือกตั้งของชาวบ้านแม่สาใหม่อีก 2 คน นอกจากลักษณะการปกครองแบบทางการที่ได้กล่าวแล้วหมู่บ้านแม่สาใหม่ยังมีรูปแบบการปกครองทางสังคมที่ยังคงใช้ระบบอาวุโส และลำดับชั้นของเครือญาติมาเป็นกลไกในการจัดการกับสมาชิกในชุมชนอยู่ด้วย จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านทั้งหมดมีความเกี่ยวพันเป็นเครือญาติกัน แต่ที่สำคัญคือกลุ่มของตระกูลแซ่ ทั้งโดยแต่งงานกันและโดยสายเลือด ดังนั้นผู้อาวุโสที่หมู่บ้านให้ความเคารพจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจภายในชุมชนเช่นเดียวกับบทบาทของผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน

แม้ว่าจะมีระบบของความเป็นเครือญาติและการเคารพผู้อาวุโสด้วยกัน แต่ก็มีได้หมายความว่า จะไม่มีการเมืองภายในชุมชนบ้านแม่สาใหม่ ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจที่เกี่ยวกับผลประโยชน์จากภายนอกนั้นชาวบ้านจะมอบความไว้วางใจให้เป็นบทบาทของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งในระยะหลังหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาทำงานพัฒนาหมู่บ้านพร้อมกับงบประมาณทำโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการเครือข่ายสิ่งแวดล้อม โครงการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด โครงการพัฒนาหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เหล่านี้เป็นต้น จากการศึกษาค้นคว้าบทบาทของหมอผีหรือผู้นำพิธีทางความเชื่อก็มีส่วนสำคัญในการบริหารชุมชนเช่นกัน

4.4 การจัดการทรัพยากรของชุมชน

ชุมชนบ้านแม่สาใหม่มีการตั้งถิ่นฐานในแถบนี้มานานกว่า 150 ปี ในอดีตชาวบ้านอาศัยอยู่ที่บ้านแม่สาเก่า แล้วย้ายมาตั้งหมู่บ้านที่บ้านแม่สาใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งเดิมทีเป็นที่นาของ นายหงเป่า แซ่เต่า ชาวบ้านมีลักษณะการดำรงชีวิตของชนเผ่าอย่างเรียบง่ายตามประเพณีวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้มีการสืบทอด พัฒนา และปรับปรุงมาช้านาน ซึ่งมีผู้นำหมู่บ้านและผู้นำของแต่ละตระกูลที่ประกอบด้วยคนวัยกลางคน และผู้อาวุโสเป็นผู้นำของชุมชนที่คอยควบคุม ปกป้องคุ้มครองชุมชน โดยอาศัยระบบความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ และกฎจารีตประเพณีเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ ที่มีเอกลักษณ์มีความภาคภูมิใจในตนเอง ดำรงวิถีชีวิตด้วยความสงบ และสันติ โดยประกอบอาชีพทำนาขั้นบันได ทำไร่ข้าว ข้าวโพด และเลี้ยงสัตว์ เช่น ม้า วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ นกเขา เพื่อยังชีพเป็นหลัก นอกจากนั้นแล้วมีการปลูกฝิ่น เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นจากภายนอก เช่น เสื้อผ้า เกลือ เหยี่ยว (Nyaj txheg) และเงินแถบ (Nyaj drim)

ประมาณ 50 ปี ที่ผ่านมา กระแสการพัฒนาได้ผลักดันให้ชุมชนชาวเขา รวมทั้งบ้านแม่สาใหม่ ให้เข้าสู่ความทันสมัยและพัฒนาเพื่อจะได้มีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอย่างถาวรเป็นหลักแหล่ง ลดการปลูกพืชเสพติด เสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี ทำให้วัฒนธรรมใหม่จากภายนอกเริ่มไหลบ่าเข้ามาในหมู่บ้าน มีการติดต่อกับหน่วยงานราชการ คนพื้นราบ พ่อค้าแม่ค้า ในขณะเดียวกัน

วัฒนธรรมใหม่จากภายนอกซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่าก็ได้ค่อยๆ คืบคลานเข้ามาครอบงำวัฒนธรรมดั้งเดิม และวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกมองว่าเป็นเรื่องของความมั่งงาย ไร้สาระ ล้าสมัย และเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางต่อการพัฒนากระแสหลัก ส่งผลให้บทบาทของผู้อาวุโสถูกแทนที่ด้วยการจัดตั้งผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ ขณะเดียวกันก็มีการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้าน มีโรงเรียนเกิดขึ้น โดยมีการนำหลักสูตรและครูจากภายนอกเข้ามาในชุมชน พร้อมกับดึงลูกหลานของชาวบ้านเข้าสู่ระบบโรงเรียน และชาวบ้านเองเริ่มมีการส่งลูกหลานเข้าไปเรียนในตัวเมืองมากขึ้นด้วย ส่งผลให้ระบบความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ และกฎจารีตประเพณีของชุมชน ที่เป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน ถูกลดความสำคัญและอ่อนตัวลงไปเรื่อย ๆ

จนกระทั่งปี พ.ศ.2523-2524 วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่สาใหม่ก็ต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อมีการส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น โดยองค์การสหประชาชาติได้เข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น ได้แก่ กาแฟ กะหล่ำปลี และไม้ยืนต้น เช่น บัวย ท้อ ลิ้นจี่ ทำให้ชุมชนหันไปปลูกพืชเหล่านี้มากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกเพื่อขาย และต้องพึ่งพิงอยู่กับระบบตลาดจากภายนอกเป็นหลัก พร้อม ๆ กับการเริ่มสูญหายไปของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์พื้นบ้าน ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและชุมชนในเวลาต่อมา กล่าวคือ มีการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกเป็นบริเวณกว้าง มีการใช้สารเคมีทำให้ดินเสื่อมสภาพและน้ำเริ่มลดน้อยลง ขณะเดียวกันราคาพืชผลตกต่ำ สุขภาพของชาวบ้านเริ่มทรุดโทรมลง ในช่วงนั้นทำให้ชุมชนบ้านแม่สาใหม่ตกอยู่ในสภาพไร้ระเบียบ กล่าวคือ ไม่มีอะไรที่จะเป็นจุดยึดเหนี่ยวของชุมชน และเริ่มควบคุมคนในชุมชนไม่ได้ ในขณะที่คนรุ่นใหม่ที่เป็นคนหนุ่มสาวของหมู่บ้านเกิดความสับสนและขัดแย้งในเอกลักษณ์ของตนเองเป็นอย่างมาก ก่อผลให้เกิดปัญหาตามมา เช่น สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลง คุณภาพชีวิตที่แย่ง ความแตกสลายของชุมชน การทะเลาะวิวาท การลักเล็กขโมยน้อย การอพยพแรงงานเข้าเมือง การแพร่ระบาดของยาเสพติด และโรคเอดส์

ในปี พ.ศ. 2530 ผู้นำชาวบ้านเริ่มมองเห็นว่าสถานการณ์ของหมู่บ้านกำลังวิกฤต ทั้งจากปัญหาสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง คุณภาพชีวิตที่แย่ง การอ่อนแอของชุมชน การแพร่ระบาดของยาเสพติด และเอดส์ ในขณะที่ชุมชนเริ่มเผชิญกับปัญหาใหม่ คือ พื้นที่ทำกินเริ่มถูกจำกัดเนื่องจากอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ผู้นำชาวบ้านมีความคิดว่าชุมชนต้องช่วยกันแก้ไข ปัญหา โดยเฉพาะเรื่องป่าที่เป็นหัวใจของความยั่งยืนของระบบนิเวศ และวิถีชีวิตของชุมชน จึงได้มีความพยายามในการกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงให้เห็นความสำคัญในการช่วยกันฟื้นฟูป่าต้นน้ำ โดยเริ่มมีการกันพื้นที่ทำกินออกจากพื้นที่ป่าดงซ่ง และวางกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาขึ้น

ปี พ.ศ. 2536 นายหยั่ว แซ่เต่า ซึ่งเป็นผู้นำคนหนึ่งของบ้านแม่สาใหม่ได้พูดคุยหารือกับผู้นำและผู้อาวุโสของตระกูลถึงสถานการณ์ปัญหา และวิกฤตการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญร่วมกัน นอกจากนี้ ได้มีการพูดคุยกันถึงวิธีการทำงานพัฒนาและบทเรียนการพัฒนาที่ผ่านมา มีข้อสรุปร่วมกันว่าจะปล่อยให้สถานการณ์เป็นอยู่อย่างนี้ต่อไปไม่ได้อีกแล้ว และจะใช้เฉพาะแนวทางการพัฒนาแบบที่มีหลายองค์กรทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงานกับชุมชนก็ไม่เหมาะสม เพราะไม่สามารถเข้าไปสู่รากเหง้าของการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง

ดังนั้นจึงได้รื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชนด้วยการรวบรวมกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้ติดยาด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรม ได้แก่ การคืนบทบาทของผู้อาวุโสให้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการแก้ไขปัญหา เช่น การให้ผู้อาวุโสมาสอนวัฒนธรรมเกี่ยวกับยาสมุนไพร การเป่าแคน การจัดการแต่งงาน งานศพ บทคำสอน การใช้ชีวิต และการสร้างครอบครัวที่อบอุ่น การช่วยเหลือผู้ติดยาเสพติด หรือเอดส์ และครอบครัว ตลอดจนการให้ผู้อาวุโสเข้ามาควบคุมคนของชุมชน และสนับสนุนการรื้อฟื้นพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งพิธีกรรมในระดับครอบครัวและพิธีกรรมในระดับชุมชน

ในขณะเดียวกันชาวบ้านได้คัดเลือก นายสวัสดิ์ ถนอมรุ่งเรือง ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน และได้จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านชุดใหม่ในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นผู้นำรุ่นใหม่ที่มีความเข้าใจต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน จึงได้ผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนเข้ากับองค์ความรู้ใหม่จากภายนอก เพื่อนำมาเป็นยุทธวิธีในการทำงานกับชุมชน ส่งผลให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนเริ่มกลับคืนมา และปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น

ข้อสังเกต การจัดการทรัพยากรของชุมชนนี้ จะพบว่า ชุมชนเน้นการจัดการทรัพยากรด้านป่าไม้ ดิน น้ำ โดยให้ความสำคัญกับเรื่อง ทรัพยากรป่าไม้ เป็นอันดับหนึ่ง เรื่อง ทรัพยากรน้ำ รองลงมา และทรัพยากรดิน ตามลำดับ และยังพบอีกว่าชุมชนจัดการทรัพยากรเหล่านี้โดยมีการจัดการควบคู่กันไป การจัดการป่าไม้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำเลี้ยงชุมชน เพราะชุมชนยังต้องอาศัยน้ำในระบบการผลิต จึงต้องมีการจัดการทรัพยากรน้ำให้พอเพียงต่อความต้องการของชุมชน และมีการจัดการทรัพยากรดินที่มีอยู่อย่างจำกัดให้อุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ ซึ่งทำให้เห็นว่าชุมชนสามารถจัดการในเรื่องป่า น้ำ และดิน ด้วยตนเองระดับหนึ่ง